תלמוד ירושלמי · מפרשים · שערי תורת ארץ ישראל · סדר זרעים

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי שביעית

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי שביעית

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-ארץ-ישראל-על-תלמוד-ירושלמי-שביעית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה ב 4
הלכה ד 4
הלכה ה 4
הלכה ו 5
פרק ב 5
הלכה א 5
הלכה ב 5
הלכה ג 5
הלכה ה 5
פרק ג 7
הלכה ג 7
הלכה ד 7
הלכה ז 7
פרק ד 8
הלכה ב 8
הלכה ג 8
הלכה ד 8
הלכה ו 8
הלכה ז 9
הלכה ח 9
פרק ה 9
הלכה א 9
הלכה ב 10
הלכה ג 10
הלכה ד 10
פרק ו 12
הלכה א 12
הלכה ב 15
הלכה ג 15
הלכה ד 15
פרק ז 16
הלכה א 16
הלכה ב 17
פרק ח 18
הלכה א 18
הלכה ב 18
הלכה ג 18
הלכה ד 18
הלכה ה 19
הלכה ח 19
פרק ט 20
הלכה א 20
הלכה ב 21
הלכה ד 21
הלכה ה 21
הלכה ו 22
פרק י 22
הלכה א 22
הלכה ב 24
הלכה ג 24
הלכה ד 24

פרק א

הלכה ב

רב אמר בעשויין צובר. — ע' מ"ש בפיאה פ"ב ה"א (לעיל עמ' 24).

הלכה ד

א"ר יוסי אף אנן תנינן דרבא ג' אילנות כו'. —צ"ל: אף אנן תנינן דרובא (פי' יותר רבותא) ג' אילנות כו' וחורשין כל בית סאה בשבילן (פי' ומשנתנו היא זו ופירוש חורשין כל בית סאה עד העצרת כדין ג' אילנות במשנה א' וב' וע' ר"ש ורא"ש ותויו"ט).

הלכה ה

ורבנן דקיסרין אמרין אף הדא מקנתה. — פי' המנהג שלא להקיז דם בימים ידועים בשנה משום חשש סכנה, ע' בבלי שבת קכ"ט ב'.

תני נטיעה מעין עשר כו' נטיעה שהיא נראית כזקינה את נותן לה כזקינה ואת אמר כו'. —צ"ל: תני (תוספתא פ"א) נטיעה מעין עשר וזקינה מעץ שלש (פי' שנטיעות אין חורשין כל בית סאה בשבילן אלא כשהן עשר אבל זקנות חורשין כל בית סאה אף אם הן שלש) איתא חמי נטיעה שהיא נראית כזקינה את נותן לה כזקינה (פי' דבזה קים לן שחורשין כל בית סאה אפי' אם אינן אלא שלש ע' בתוספתא שם) וזקינה שהיא נראית כנטיעה את נותן לה כנטיעה (פי' שאין חורשין בשבילן כל בית סאה בפחות מעשר) ואת אמר נטיעה מעין עשר וזקינה מעין שלש א"ר חונא מהו מעין עשר כו' שלא תאמר ג' נטיעות שהן עושות (פי' ככר דבילה) כשלש זקינות שהן עושות (פי' ולא יחרשו בשבילן אלא עד עצרת) ודכוותה עשר זקינות שאין עושות כעשר נטיעות שאינן עושות (פי' ויחרשו בשבילן עד רה"ש) לפום כן צריך מימר נטיעה מעין עשר וזקינה מעין שלש שדה קנים נידונות כנטיעות ר' אבהו בשם ריב"ח במפוזרין שנו (פי' הא דתני בתוספתא שדה קנים נידונות כנטיעות) לית הדא (פי' הא דתנן בעשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה ואלו בזקנות לא תנן הכי) פליגא על רב דרב אמר בצובר שנו הכא ע"י שהן מפוזרות כו' כרם ברם תמן כולן נתונים במקום אחד (פי' שבזקינות שהן במקום אחד אמר רב שצריכין שיהו עשויין צובר אבל אם הן רחוקין אחת מחברתה כגון אחת בתחלת בית סאה ואחת בסוף ואחת באמצע אפי' רב מודה שבעשויין שורה ג"כ מותר) [ענין זה הוא מהגר"א ובתוספת תיקון ובאור מאתנו].

הלכה ו

ואנן חמיי הדא מרביתא דתאינתה אתיא בטורי א"ר יודן כד טריפן לעוביה. — כל מאמר זה אינו שייך כאן ונשתרבב מערלה פ"א ה"ד [ס"א א'] ושם כתבתי ביאור מאמר זה.

ודע שהר"ש כאן העתיק בנוסח אחר: א"ר יודן בר טרפון ר' שמעון ור' ליעזר כו' וכ"ה נוסח יוחסין בשמות אמוראים ערך ר' יודן בן טרפון (וכן הסכמנו בביאורנו בערלה שם) וזה נעלם מהרב סה"ד סוף אות ט' ע"ש.

[השלמות: **דברי חכמים עד שיגום מעם הארץ**. פי' שחולקין על ר"ש וס"ל דאף מטפח ולמטן כאילן עד שיגום מן הארץ וכן חולקין על ראב"י דאינו חייב בערלה עד שיגום מעם הארץ.]

פרק ב

הלכה א

אלא ר"מ כמשנה הראשונה (פי' דהוי סברי ב"ה כל זמן שבני אדם חורשין כו') ור"ש כמשנה אחרונה (פי' דסברי ב"ה בשדה לבן עד הפסח).

אלא ר"מ שנייה מחלוקת ור"ש שנייה כד"ה כו'. — צ"ל: אלא ר"ש שנייה מחלוקת (פי' שהיא מחלוקת ב"ש וב"ה דלב"ש חורשין כל זמן שהיא יפה לפרי וב"ה נתנו זמן קבוע ור"ש סבר כב"ה) ור"מ שנייה כד"ה (פי' שלא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה אלא שלד"ה חורשין כל זמן שהוא יפה לפרי) הוי מאן תנא עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ר"ש ברם כר"מ ד"ה כל זמן שהוא יפה לפרי לא סוף דבר כו'.

הלכה ב

הוינן סברין מימר דר"ש כר' יהושע בקירסום. גירסת הגר"א "דר"ש כרבנן בקירסום" ולפ"ז יש לפרש מ"ש ר"ש כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן היינו קירסום וזירוד.

הלכה ג

[השלמות: **מתניתא דרבי כו'**. — צ"ל: מתניתא דרבי **מאיר** (פי' שסתמא כר"מ) ברם כרבנן **אפי' בשביעית מותר דתני** מזהמין ומתליעין בשביעית (כעין זה בבלי ע"ז נ' ב').]

הלכה ה

מתיבין להונא בר חייא והתני צובר את גורנו לתוכו כו'. — צ"ל: מתיבין להונא בר חייא ויצבור את גרנו לתוכו ונמצא מעשר מן החדש על החדש ומן הישן על הישן א"ר יוסי קיימא חונא בר חייא ר' יונה כו' מעשר אחד את מעשר בשנה אחת ואין את מעשר שני מעשרות בשנה אחת (פי' ואם יצבור גורנו ויעשר בבת אחת מן החדש ומן הישן

הרי הן שני מעשרות בשנה אחת התיבון הרי פול המצרי הרי הוא שני מעשרות בשנה אחת (פי' דתני בתוספתא פ"ב נוטל את העישור ועושה אותו מעשר עני ומעשר שני) א"ר זעירא כתיב שש שנים כו' בשיתא לית נן יכלין קיימין ואת אמרת בשבעה (פי' שאם הולכין אחר שליש לא יהיו בשש שנים אפי' שש אסיפות דהא מה שזורע בשנה ראשונה מביא שליש בשנייה והרי מזריעת חמש שנים ה' אסיפות ומה שזורע בשנה ששית מביא שליש בשביעית ואם אין הולכין אחר השרשה היא שייכה לשנה שביעית ואין כאן אלא חמש אסיפות ולא שבע אסיפות) אלא כיני שש זרעים ושש אסיפין לא ששה זרעין וחמש אסיפין התיבון הרי פול המצרי שזרע לזרע הרי ששה זרעים וחמשה אסיפין (פי' שהולכין בו אחר שליש ואין דרכו להביא שליש אלא אחר רה"ש) דתני כו' (מהגר"א ובתוספת תיקון ובאור).

וקסמה בידיה. — כעין זה יש בנדה פ"א ה"ד [מ"ט א'] וענין זה מלשון קסמים וכפירוש רא"פ.

אא"כ מנע ממנו שלש מורביות. — פי' מורביות הן שורות שהיה דרכן ללקט (וכדתנן לקמן פ"ג מ"ד עד שיהא בו ג' מורביות) וכן מוכח במעשרות פ"ד ה"ה דשם איתא כיון שלקט ממנו ב' ג' מודיות (היינו מורביות דהכא) באה במחשבת ירק (וכ"ה דעת הרמב"ם בפ"א ה"י ממע"ש).

זרעו לזרע לפני רה"ש השביעית ונכנסה שביעית בין כו' זרעו מותר ירקו מהו תני ר' חייה כו'. —צ"ל: זרעו לירק לפני רה"ש השמינית ונכנסה שמינית בין זרעו בין ירקו מותר זרעו לזרע לפני רה"ש השמינית ונכנסה שמינית בין זרעו ובין ירקו אסור זרעו לזרע ולירק לפני רה"ש השמינית ונכנסה שמינית זרעו אסור ירקו מותר, זרעו לזרע לפני רה"ש השביעית ונכנסה שביעית בין זרעו ובין ירקו מותר, זרעו לירק לפני רה"ש השביעית ונכנסה שביעית בין זרעו ובין ירקו אסור, זרעו לזרע ולירק לפני רה"ש השביעית ונכנסה שביעית פשיטא זרעו מותר ירקו מהו תני ר' חייא אסור תני ר"ח ב"ש מותר א"ר סימון בר זבדא קומי ר' יוסי ואפי' כמ"ד מותר לא יאכיל את בהמתו ולא יתן לא לבנו ולא לשלוחו ולא יהא לוקט על אומן (פי' כל הערוגה בבת אחת אלא מעט מעט) כהדא חד בר נש עאיל טעין עשר מיסרין (פי' אגודות) דלובי מעשר לר' ירמיה א"ל לא תיעבד כן אלא צורכה דלפסה ואפי' כמ"ד אסור היה לוקט (פי' זרע) ונמצא בתוכו ירק מותר א"ר יוסי בר"ב אם נעקרה הנימה מותר (פי' נימה היא הזרע[1] ואם אינו מלקט אלא הזרע בלבד ניכר

[1] ולנוסח שלפנינו "אם נעקרה הגומא" ענייננו שעקר כל השרש מהסוף שהוא עב ונעשה מקומו גומא (וכעין זה בכלאים פ"ג ה"ז אצל דילועין מהו לזרוע בין הגומות) ומאחר שעקר כל השרש ניכר שאינו אלא לזרע דלירק היה מניח את השרש שיוציא עלין חדשים, וע' מ"ש במעשרות פ"א ה"א.

שהוא לזרע ומותר ללקוט אפי' הרבה בבת אחת. וכאן נגמרה הלכה זו כולה, ואח"כ מתחלת הלכה ט'. ותיקונים אלה לקחתי מעט מהגהות הגר"א שבספר שערי ירושלמי אבל החלפתי והפכתי רוב הדברים מפני שלפי מ"ש בהגהות שם אינו מובן זה שאמרו "היה לוקט ונמצא בתוכו ירק מותר" שהרי לדברי האוסר בין זרעו ובין ירקו אסור).

פרק ג

הלכה ג

אפי' שלשה חבלים זה למעלה מזה ובלבד שלא יהא כו'. — חסר כאן וכצ"ל (וכדאיתא בתוספתא פ"ב): אפי' שלשה חבלים זה למעלה מזה ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים כדי שיכנס הגדי עוקר מסהר זה ונותן לתוך סהר אחר (פי' שמותר להעתיק את הסהר ממקום זה ולהעמידו במקום אחר) ובלבד שלא יהא בין סהר כו'.

הלכה ד

ר' חייא בר בא שאל אילן שיעוריא כאינון שיעוריא (פי' שגובה של מורביא אחת היא ארבעה טפחים כגובה של נדבך) ר' חזקיה בר יעקב בר אחא בשם ר' יוסי בר חנינה (יש להגיה "ר' חזקיה ר' יעקב בר אחא בשם ריב"ח" כי לא נמצא במקום אחר עוד לר' חזקיה בר יעקב בר אחא וגם כי ר' יעקב בר אחא הוא שרגיל לומר בשם ריב"ח כלעיל פ"ב ה"ב) אילין שיעוריא כאינון שיעוריא (פי' בגובה כמו שנתבאר אבל באורך ורוחב הן אמה על אמה כגויל שהן אבני דלא משפיין בריש ב"ב).

הורי ר' יוסי כדון תניא לקולא. — צ"ל: הורי ר' יוסי כהן תנייא קמייא לקולא (וכעין זה יש לקמן פ"ו ה"ה).

הלכה ז

בפירצה שהיא סגה את העפר (פי' ברוצה לגדור לפרצת הגדר המקיף קרקע שעפרה ראוי לזריעה) אבל בפירצה שאינה סגה את העפר (פי' אלא שמקיף מקום סלעים וטרשים) כו'.

כתיב ושם דרך ארנו בישע אלקים שנייא היא הכא כו'. — צ"ל: ארנו בישע אלקים ואמר רשב"ל שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהיה זקינו מדליק נר לרבים כתוב אחר אומר כו' על ידי שהיה מדליק נרו לרבים נקרא שמו נר שנייא היא הכא שהוא תיקון וסופו לקילקול ר' אבון בעי עד שלא פסקו כו' (מהגהות הגר"א בשערי ירושלמי וביתר תיקון).

פרק ד

הלכה ב

כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שני פעמים וכא כן א"ר יוסי כו'. — צ"ל: והוא חורש שתי פעמים בראשונה כשהיתה המלכות אונסת כו' (ומה שבינתיים אינו שייך כאן ונשתרבב מסוגייא דלקמן פ"ז ה"ז ע"ש).

ר' יונה ור' יוסה הורון מפי לארסקינס בשובתא. — כפי הנודע בדברי ימי הרומיים היה נציב בסוריא השר ארסקינס בשם המלך קוסטנציוס משנת ד"א קי"א עד קי"ד כשלש שנים.

אתתבת קומי ר' ירמיה דאמר וכי אין זה ב"ד כו'. — צ"ל: אתתבת קומי ר' ירמיה ואמר (פי' ר' ירמיה) וכי אי זה ב"ד עמד וביטל (פי' מה שהתירו ב"ד כשהיתה המלכות אונסת וע' מ"ש כתובות פ"י הי"א).

הלכה ג

חרוש בה טבאות ואנא נסב לה מינך בתר שמיטתא מהו שואלין בשלומן אישר. — צ"ל: מהו שואלין בשלומן בשלום ישראל אישר (וכ"ה בגיטין סופ"ה) כו' וארנוניות: ה"ד המידל כו' (ומה שבינתיים מיותר ונגרר מע"ז פ"ד ה"י בנחתום העושה בטומאה ודלא כרמב"ם פ"ח ה"ח משמיטה).

הלכה ד

מהו המידל נוטל אחד ומניח שנים כו'. — צ"ל: מהו המידל אחד או שנים (פי' דתני במשנתנו כאן) נוטל אחד ומניח שנים או נוטל כו' והא תנינן המחליק שלשה זה בצד זה הא מידל כו' (ומ"ש לפנינו "בגפנים" יש למחוק).

רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית. — מבואר בתוספתא פ"ב דהיינו בנוטעו לסייג.

הלכה ו

[השלמות: **ר' חייא בר בא אמר חייתה כו'**. — נוס' הגר"א: ר"ח ב"ב אמר גסה (וכן בחלה בי פי' שנפשם נעשה גס בי כמו "שליבה גס בהן" [סוטה פ"א מ"ו] ועי' בבלי נדה מיו אי ובפרש"י שם).]

מטמאין טומאת אוכלין עד שיבואו לעונת המעשרות א"ר יוסי מתניתא אמרה כן כו'. — צ"ל: מטמאין טומאת אוכלין עד שיבואו לעונת המעשרות ר' פדת בשם ר' יוחנן הכל מודין בשביעית שהן מטמאין טומאת אוכלין (פי' שבשביעית שאין זריעה אין אוכלין מצויין ואוכלין אפי' פגין ובוסר לכך מודה ר' יוחנן בן נורי דמטמאין טומאת אוכלין, וכעין זה לקמן פ"ז ה"ב "עולשין חשובין הן לטמא טומאת אוכלין בשביעית"

ובהגהות הגר"א שבספר שערי ירושלמי גורס דכפניות אינן מטמאין טומאת אוכלין. ופלא שבתוספתא מע"ש ושנוי בתוספתא עוקצין פ"ה ומשולש בבבלי עירובין כ"ח ב' דכפניות מטמאין טומאת אוכלין) א"ר יוסה מתניתא אמרה כן הפגין משיזריחו אוכל בהן פיתו בשדה הקור כעץ לכל דבר כו'.

[השלמות: **תני כאן מיד ולית כאן מיד**. — אינו מובן והמפרשים נדחקו בזה.]

ור' יוסה מפקדין על שואלייה כו'. — צ"ל: ור' יוסה מקפד על שואלייה ואמר לון מן לכון כו' הוא אמר לן (פי' ר' יודה בן פזי) א"ר יוסי מתניתא פליגא כו' שהיא מלאכתו קור וכפניות אסור (ע' תוספתא פ"ג) אין תימר כעץ הן כך אנו אומרים עץ אסור לשולקו אלא בגין דקדושת שביעית חלה עליו לפום כן צריך מימר אסור גבי כפניות מה אית לך מימר (פי' שאינן ראויות לאכילה בלא שליקה) א"ר אבון שכן כו' (מהגהות הגר"א שבשערי ירושלמי וביתר תיקון).

הלכה ז

[השלמות: **הכניסו שליש**. פי' שליש גידולן כדאיתא במעשרות פ"א מ"ג.]

מהו שליש לוג מתניתא שהן עושין כו'. — צ"ל: מהו שליש לוג (פי' דשליש גידולן היינו שמסאה זיתים עושין לוג שמן) מתניתא אמרה כן (בספרא פ' בהר עה"פ תהיה כל תבואתה לאכול) שהן עושין שלשת לוגין לסאה (פי' שזתים גמורין עושין שלשת לוגין לסאה ומזה ששליש גידולן עושין לוג).

הלכה ח

א"ר יונה לאי דו נץ שהוא עושה רובע זתים. — צ"ל: ואי דו זית שאינו עושה נץ לרובע זתים.

דאכיל פרוטגמיא (פי' סעודה ראשונה של נישואין, ע' דמאי פ"ד ה"ד וערוך ערך פרטיגם ובמוסף שם) אכיל משתותא (פי' הסעודות שבשבעת ימי המשתה) שמע ר' יוסי ואמר ויאות (פי' בתמיה) עד כדון אית תותבה לעלמא דאתי (פי' וכי יש אזרח לעוה"ב שמעט מזער ישארו אחרי שבע שני גוג).

פרק ה

הלכה א

התיב ר' יודן בר פדייה קומי ר' יונה. — צ"ל: התיב ר' יודה בן ם ז י קומי ר' יונה (דר' יודן בר פדייה היה רבו של ר' יהושע בן לוי וקדם כשלשה דורות לר' יונה).

ר' יעקב בר אחא בשם שמואל בר אבא. — צ"ל: בשם שמעון בר אבא (ע' מ"ש בברכות פ"ב ה"ז, עמ' 8).

הלכה ב

סבר ר' אימי אמר איסור ספיחין תורה. — צ"ל: סבר ר' יוחנן איסור ספיחין תורה (פי' ואינה גזירה)[2].

[השלמות: **עשה ביצים כו'**. — פי' גידולים שגידולי לוף הם כמו בצים כמו בבצלים שלנו ולוף גם הוא מין בצלים.]

ר' יוסה בשם ר' לא תיפתר שעקרן עד שלא צימחו. — פי' לעולם אין דיכון כעוקר ורק באופן שצמחו אחרי כן אבל דיכון דברייתא מיירי כשעקרן אחר כך בשנה שלישית עד שלא התחילו לצמוח שאלו לא דיכנן ועקרן בשלישית אף שלא צימחו היו הולכין בהן אחד לקיטה.

שנהגו לחרוש יחרוש לנכש ינכש. — צ"ל: שנהגו לחרוש יחפור לחפור יעקר.

הלכה ג

א"ר עולא אדרא דאילין חכימא כו'. — פי' גורן של אלה וגורן של אלה ניכר, ונודע שהענבים נגמרים כשני ירחים לפני הזתים ולפיכך שעת הגתים קודמת לשעת הבדים (ע"ל פ"ז ה"ג דף ל"ז סוע"ד ובתוספתא רפ"ח ובבלי ב"ב כ"ח א' תוד"ה כנס) וכ"ה ביבמות פט"ו ה"ב.

תני המוכר שור כו'. — מלת "תני" על מחלוקת אמוראים מצויה היא בירושלמי עוד באיזה מקומות כמו בב"ק פ"ד ה"ט וב"ב פ"י ה"ה, ועוד בעירובין פ"ו דף כ"ד ע"א תני מעשה שהיו מסובין כו' אתא עובדא קומי שמואל כו', ועוד באופן אחר בשבועות רפ"ה תני מפי עצמו בשבועת העדות מהו להיות באלה; וקרוב בעיני שבכל אלה המקומות מלת "תני" מיותרת, וע"ע ב"ק פ"י ה"ה וערלה פ"ב ה"ה וברכות פ"ז ה"ד.

הלכה ד

ר' זעירא בעי קומי ר' מנא. — בכמה מקומות בירושלמי נמצא שר' זעירא בעי קומי ר' מנא כמו בכתובות פ"ב הי"א דף כ"ז ע"א ופ"ג ה"א דף כ"ז רע"ג, וברור אצלי שבכ"מ שנמצא כזאת יש להגיה "ר' עזרא" במקום "ר' זעירא" כי ר' עזרא היה תלמיד מובהק לר' מנא ונשא ונתן עמו לרוב (ולדוגמא עי' עירובין רפ"ב ונדה סופ"א ומפורש בפסחים פ"ב ה"ד שר' עזרא קרא לר' מנא "רבי") והחילוף בין עזרא לזעירא מצוי הוא בירושלמי כמו בגיטין פ"ז ה"א "ר' זעירא בעא קומי ר' מנא" ואותו ענין בתרומות פ"א ה"א "ר' עזרא

[2] שוב מצאתי שכ"ה נוסח שנות אליהו בפ"ט מ"א, ובפ"ה מ"ג העתיק כנוסח הירושלמי שלפנינו.

בעי קומי ר' מנא" וגם אותו ענין דכתובות (שרמזתי עליו למעלה) שנוי הוא בתרומות פ"ז ה"א ושם הנוסח "ר' עזרא" (במקום ר' זעירא) ועוד מצינו בתרומות פ"ח ה"ד פעמים "א"ר זעירא קומי ר' מנא" ואותו ענין כפול בפסחים סופ"א ושם הנוסח מתוקן "ר' עזרא קומי ר' מנא" וע"פ כמה עדים יקום דבר. ונודע כי ר' זעירא היה רבו של ר' יונה שהיה אבי ר' מנא וא"כ א"א שר' זעירא ישאל מבן תלמידו.

וראיתי להרב ר' אייזיק הלוי בספרו דורות הראשונים ח"ב מדף 26 והלאה שהשתדל להוכיח שבירושלמי נמצא גם ר' מנא קדמון ומר' מנא זה הקדמון הוא ששאל ר' זעירא וכבר כתבנו שבכל מקום שמצינו ר' זעירא בעא קומי ר' מנא הוא ט"ס.

עוד הביא הרב מפסחים רפ"י "דר' יודן נשייא צחה ושאל לר' מנא" והוא ר' מנא הקדמון בן דורו של ר' יוחנן ור' יודן נשייא הוא השני, ואינו נכון אלא שהוא ר' יודן נשייא השלישי ויותר נכון הרביעי.

עוד הביא מעירובין פ"ו ה"ג [כ"ג רע"ג] ר' יסא בשם ר' מנא כו' והוא הראשון שהרי ר' יסא שהוא ר' אסי דבבלי אמר משמו ע"כ וזה טעות גמורה שהרי בעירובין שם מפורש בשם ר' מנא בר תנחום (ולא ר' מנא סתם) והנה אותו ענין שאמר ר' יסא בשם ר' מנא בר תנחום בירושלמי שם איתא נמי בבבלי קידושין י"ג א' שאמר זה ר' אסי בשם ר' מני, וזה מוכיח שר' מני הקדמון המצוי בבבלי הוא עצמו ר' מנא בר תנחום דירושלמי אבל ר' מנא סתם בכ"מ בירושלמי אינו אלא אחד והוא בנו של ר' יונה.

עוד הביא הרב מירושלמי שבת פ"א דף ב' ע"ג ר' חייא בר אבא בעא קומי ר' מנא ור' חייא בר אבא היה תלמיד ר' יוחנן ומוכרח שהוא הראשון, וג"ז אינו כלום שכבר הוכחתי בפיאה פ"ז ה"ח (לעיל עמ' 30) שבכ"מ שמצינו כיוצא בזה הוא ט"ס וצ"ל "ר' חייא בר אדא" בדלי"ת כי ר' חייא בר אדא היה תלמיד מובהק לר' מנא בנו של ר' יונה.

עוד הביא הרב ממ"ק פ"ג ה"ה [פ"ג א'] חד תלמיד מן דר' מנא הורי לחד מן קריביי דנשייא משהוא זוקפה כו' כמה ימים היה לו ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא כו' ומזה מוכח שר' מנא ותלמידו קודמים בזמן לר' יעקב בר אחא ור' יסא שהוא רבי אסי, אבל לדעתי נראה דר' מנא הזה אינו אמורא כי אם תנא תלמידו של ר' יהודה ומוזכר בברכות רפ"ב ומגילה פ"ב ה"ב (ור' מנא התנא מכונה בבבלי ר' מונא ע' ברכות מ"ב א', שבת ק"ח ב' ומגילה י"ח ב') ולקמן פ"ו ה"ד (דף ל"ז ע"א) מבואר שהיה דר בעכו, ורבי ור' יוסי ב"ר יהודה נתארחו אצלו, ומצאתי עוד בשני מקומות כעין זה שחד תלמיד מן דר' מנא הורי לחד מן קריביי דנשייא והוא ביומא פ"ח ה"א וסוכה סופ"ב, ומן הראשון נקיש על

האחרונים שבכולן הוא ר' מנא התנא.
סוף דבר שלדעתי אין בירושלמי אמורא בשם ר' מנא סתם אלא אחד והוא בנו של ר' יונה.
וחרנא אמר איישר מן כו'. — ע' מה שהגהתי בזה לעיל ס"ד ה"ג (עמ' 66).

פרק ו

הלכה א

מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד כו'. —על ביאור המפרשים דנהר זה הוא נחל מצרים כבר הקשה יפה הר"ש ואחריו באריכות בספר תבואות הארץ רפ"א, ובתה"א שם פירש דנהר זה הוא פרפר נהר דמשק, אבל גם זה אינו מחוור דבאיזה מקום נמצא כזה שיקראו לנחל מצרים או לנהר פרפר "נהר" סתם. ולכן נ"ל שנהר זה הוא נהר פרת המכונה "נהר" סתם במקרא, וביאור משנה זו הוא כן: כל שהחזיקו עולי מצרים מגזיב (פי' מגזיב שהיא תחום שהחזיקו בו עולי בבל ועד סוף תחום עולי מצרים) ועד הנהר (פי' וגם עד נהר פרת שהוא גבול המזרח ויש בכלל זה ארץ סוריא שהיא ארם צובא כדמוכח במשנה ב' דסוריא נאכל ולא נעבד ומפורש בירושלמי כאן "לפיכך נאכל אבל לא נעבד כסוריא" וארץ סוריא היא עד נהר פרת כ"ש רש"י בגיטין ח' א' סוריא היא ארם צובא וכן בשה"ג על הרי"ף שם פ"ד דף קס"ז ע"א בשם ריא"ז סוריא שהיא מארם צובא עד דמשק ודמשק בכלל, ועוד בערוך ערך סוריא "מדמשק עד צובא קורין לו חז"ל סוריא". אבל ארם נהרים מכונה אצל חז"ל "בין הנהרות" ע' יבמות ס"א ה"ו ובבלי קידושין ע"ב א', וכן הוא מכונה אצל חכמי העמים "מסופוטמיא" וכן בב"ר רפמ"ד ורפ"ס שביאורו בלשון יונית בין הנהרות כ"ש במוסף הערוך ערך מספוטמיא; ואולם לא כן היא דעת הרמב"ם בפ"א ה"ג מתרומות שדעתו שם דגם ארם נהרים בכלל סוריא וכ"ה דעת התוספות בב"ב צ' ב' ד"ה לסוריא ע"ש, ומזה שאמרו בספרי עקב פיסקא נ"א וכן בירושלמי חלה פ"ב ה"ב [נ"ח סע"ב] שדוד כיבש גם ארם נהריים אין להכריע כרמב"ם ותוספות די"ל דאף שכבשה דוד לא הנהיגו בה חז"ל דיני סוריא מפני שהיא רחוקה הרבה מא"י וגם נהר פרת מפסיק בינה ובין א"י) ועד אמנה (פירשו בירושלמי מגזיב ועד אמנה והוא גבול צפונית מערבית) כו' מן הנהר ומאמנה ולפנים (פי' היינו ארצות בבל וארם נהריים שהן בין גבולי הנהרות פרת וחידקל ומשום שהן בינתיים יפה אמרו עליהן "ולפנים" וע' ר"ש שנדחק בזה לפי דעתו. וע' בחדושי רמב"ן גיטין פ"א שדעתו ג"כ דנהר דהכא הוא פרת וכ"כ שם בשם ר' משה בר חסדאי ומ"מ ציוריהם שם הן סותרין את המציאות ע"ש).

אסיא ואספמיא. — צ"ל: אסיא ואפמיא (כ"ש הרד"ל בהגהותיו לב"ר סופמ"ד דהרי אספמיא רחוקה הרבה מא"י כמהלך שנה כב"ב פ"ג מ"ג וע' חלה סופ"ד דמבואר דאפמיא היא מסוריא).

[השלמות: **רבי אחא בר יעקב בשם רבי אימי**. — צ"ל: ר' יעקב בר אחא (וכ"ה בגיטין פ"א ה"ב [מ"ג ע"ג]).]

רבי תנחום ב"ר חייה הוה בחפר. — באותו ענין בגיטין פ"א ה"ב [מ"ג ג'] הנוסח "ר' תנחום בר ירמיה" וכ"ה בויקרא רבה פ"כ סימן ו' וכן יש להגיה כאן שהרי ר' תנחום בר חייא קשיש טובא מר' מנא שהיה בנו של ר' יונה שכבר מצינו בברכות פ"ה ה"א (דף ט' ע"א) ר' יונה בשם ר' תנחום בר חייא.

ודע שבבבלי סנהדרין ה' ב' איתא כעין מעשה זה דהכא והמעיין שם וכאן ימצא כי יש להגיה שם "חפר" במקום "חתר" (כי חפר היא גת החפר שבנחלת זבולן ביהושע י"ט י"ג והיא נמצאת מזרחית צפונית לציפורי ע' מ"ש בכלאים פ"ט ה"ד; אבל עיר חתר לא מצינו זכרונה בשם מקום וע' בערוך השלם ערך חתר שהרחיקה מא"י) ור' תנחום בר ירמיה במקום ר' תנחום בר אמי (שלא נמצא בשום מקום עוד בין בבבלי בין בירושלמי ומדרשות) ור' מני מן ציפורי במקום ר' מני דמן צור (שר' מני שהוא ר' מנא היה מקום מושבו בציפורי ולא בצור כדמשמע בפסחים פ"ד ה"ט דף ל"א ע"ב וגם נפטר בציפורי כדאיתא בקהלת רבה פי"א סימן ח').

דבי ישמעאל ב"ר יוסי ובן הקפר כו'. — צ"ל: רבי ור' ישמעאל ב"ר יוסי (וכ"ה בתוספתא סוף אהלות ע"ש) ובן הקפר כו' וטובלין ואוכלין (פי' הגר"א דמדהלכו לשם מוכח שהיא טהורה. וטבלו משום צנורא דגוי שנתזה עליהם) כו' מסתמך על בן הקפר אמר לו רבי מפני מה משכת את ידיך ממנו א"ל אתמול אני הוא שטימאתי (פי' שטומאת ארץ העמים מדרבנן) אני הוא שטיהרתי ועכשיו אני פוטרה שמא נתכבשה כו' (כגירסא זו מבואר בתוספתא שם וע' בר"ש סוף אהלות).

אימתי היא טמאה משום ארץ העמים כו'. — צ"ל: אימתי היא טמאה משום מדור הגוים (פי' שאין דין טומאת מדור הגוים בארץ העמים אלא בא"י ומאחר שטיהרו לאשקלון מדין ארץ העמים חל עליה דין מדור הגוים) א"ר סימון משתשהא כו' מיד היא טמאה משום מדור הגוים א"ר מנא כו' והקונה שם אינו מתחייב (פי' בתמיה) אמר ליה דלא תסבור מימר כו' וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה (פי' ובעולי בבל כתיב בנחמיה י"א כ' ושאר ישראל הכהנים הלוים בכל ערי יהודה, ומזה מבואר שכל ערי יהודה הם מכבוש עולי בבל ואשקלון שהיתה מערי יהודה בכבוש ראשון היתה

ג"כ מערי יהודה בכבוש שני) ליתי עזה ליתי אשקלון (פי' דאשקלון שלנו שהיא כלחוץ אין זו אשקלון שביהושע שכבשה יהודה וא"כ גם עזה הסמוכה לה שכבשה יהודה עם אשקלון אין זו עזה שלנו הסמוכה לאשקלון שלנו) מעתה ההן נחל מצרים ליתי נחל מצרים (פי' דכתיב ביהושע ט"ו מ"ז עזה בנותיה עד נחל מצרים וא"כ עזה שלנו הסמוכה לנחל מצרים אין זה נחל מצרים הסמוך לעזה שביהושע. כל ענין זה הוא מהגהות הגר"א שבשערי ירושלמי עם תוספת ביאור).

ג' פרסטגיות שילח יהושע לארץ ישראל עד שלא נכנסו כו' גרגשי פינה כו'. — פלא שכתוב ביהושע (כ"ד י"א) "ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו וגו' והגרגשי", ואולי שנאמר שרוב עם הגרגשי פינה מא"י ורק מעטים מהם נשארו, או שאלו שנתיישבו במקומו מכונים ג"כ גרגשי.

[השלמות: **סוסיתא**. — הוא מקום סמוך לטבריה (ע' ב"ר פל"א) והוא חו"ל כדמוכח בתוספתא סוף אהלות.]

מפני מה לא גזרו על אותה הרוח שבגרריקו. — פי' שלא גזרו עליה טומאת ארץ העמים, וגרריקו היא ארץ גרר וע' ב"ר פס"ד סימן ג'.

שלח שאל לר' חייא בר ווא לתרין בנוי דר' אביתר דדמא. — צ"ל: לר' חייא בר ווא ולתרין בנוי דר' אביתר דדמך (פי' שבאותו זמן נפטר ר' אביתר שהיה גדול הדור, ע' בבלי גיטין ו' ב', על כן שאל מבניו ומר' חייא בר ווא).

מעתה לא יחושו כהנים על חלתן (פי' ואם תתערב בחולין תבטל ברוב וכן יהא טבול יום מותר לאוכלה ע' חלה פ"ד מ"ח, וכעין זה יש בע"ז פ"ה סוה"ד ע"ש) כו' לא בגין מילתא דאת אמרת אלא בגין דלא חלטתון מלכותא בידא (פי' זה שנהגו בהן היתר לענין מעשרות אין הטעם משום שהן מחוץ לארץ אלא משום שהשדות לא נחלטו מהמלך לכותים לעולם ואין הכותים בהן אלא כאריסין בלבד וסובר שיש קנין לגוים בא"י כדי להפקיען מן המעשר, ולפ"ז צ"ל שר' יודה בן פזי פליג אר' אבהו וס"ל שמימי עזרא נהגו בהן היתר ולא מימי יהושע בן נון).

רשב"ל שאל לר' חנינה הקונה בעמון ומואב כו' ומגיב ליה חדא רשב"ל אזל כו'. — יש להחליף כל הסוגיא וכצ"ל: רשב"ל אזיל לבוצרה (ע' בבלי ע"ז נ"ח ב') אתון כו' וכי צור אינו אסור לילך לשם והקונה שם אינו מתחייב סבר רשב"ל מימר את בצר במדבר שאל לר' יוחנן א"ל בצר אינה בוצרה ר' יצחק ב"נ אמר רשב"ל שאל לר' חנינה הקונה מעמון ומואב מהו א"ל אני לא שמעתיה מר' חייא הגדול אלא מפרשת אשקלון ולחוץ וקשיא דהוא שאל ליה הדא ומגיב ליה הדא אלא בגין דלית ר"ח אמר מלה דלא שמע מן יומוי

(עי' ע"ז פ"א ה"ד [ל"ט ע"ד]) ובגין דלא מפיקתיה ריקן בגין כן שאל ליה הדא ומגיב ליה הדא א"ר זעירא קשייתה קומי ר' יסא לית עמון ומואב דמשה (פי' דעמון ומואב דמשה ודאי אינן מא"י ופטורין) א"ר יוסי בר"ב כתיב כי חשבון כו' צריכא לרשב"ל טהרה מיד סיחון כו' ארצו חולין לפניך א"ר מנא קשייתה קומי ר' חגיי לית עמון ומואב דראב"ע (פי' דתנן בידים פ"ד מ"ג דחייבין במעשר) אשכח תני סמוך לעמון ומואב ולארץ מצרים שתי ארצות אחת נאכלת ונעבדת ואחת נאכלת ולא נעבדת (פי' שתי הארצות הן: א) עבר הירדן שאינו אלא מכיבוש עולי מצרים בלבד וכדעת ראב"ד בפ"ד הכ"ח משמיטה נאכל ולא נעבד, ואף הרמב"ם דמשמע שם שסובר דעבר הירדן נתכבש גם מעולי בבל מ"מ גם לדעתו נאכל ולא נעבד כמבואר שם ע"ש,—) שאר הארץ שבין עמון ומואב ובין ארץ מצרים היא חוץ לארץ ונאכלת ונעבדת וכן עמון ומואב ומצרים עצמן נאכלין ונעבדין כדמשמע בידים פ"ד מ"ג ודלא ברא"פ כאן ומנחת בכורים על התוספתא פ"ד שכתבו דעמון ומואב נאכל ולא נעבד) ר' חונא בעי מישרי ההן יבלונה כו' (מהגהות הגר"א שבשערי ירושלמי וביתר תיקון וביאור).

הלכה ב

מקום שהוא נאכל ולא נעבד מהו להשכיר בהמתו שם. — פי' לישראל חשוד לעבוד בשביעית אבל להשכיר לגוי בהמה גסה אסור בכל מקום ע' ע"ז פ"א ה"ו.

ר' הושעיה יהיב לעממיא פריטין כו'. — צ"ל: ר' הושעיה לא יהיב לעממיא פריטין (פי' כדתנן בכלאים פ"ח מ"ה הפרוטיות אסורות דהיינו מין פרדות וכשהיה לו לר' הושעיה להוביל משאו בפריטין לא מסר אותן בשביעית לגוי) לא משום דהוא אסור (פי' שאסור למסור בהמה לגוי בשביעית שמא יעבוד בה) אלא כו'.

הלכה ג

[השלמות: **לא אמרתי אלא במורכנין**. — צ"ל: במדוכנין (כן איתא בבבלי נדרים נ"ח א', פי' שכתשן וריסקן שבזה הוא בטל; וע"ל פ"ה ה"ג ובהשגת הראב"ד פ"ד הכ"א משמיטה).]

הלכה ד

רבי ור' יוסי בר יהודה נחתון לעכו ואיתקבלון גבי ר' מנא. — כבר כתבתי לעיל פ"ה ה"ט (עמ' 69) דר' מנא דהכא הוא התנא תלמיד ר' יהודה וע' בפתיחת הירושלמי למהרש"ס ח"ג שנסתפק בזה וכן בניר כאן שגה בזה ע"ש וגם בסה"ד ערך ר' מנא עירבב את התנא עם האמורא יחד וע' גם בערך ר' מנא.

ניכר הוא זה שהוא מפתח של שמואל א"ל ריבר"י אפי' מפתח של שמואל אינו כו'. — צ"ל: ניכר הוא זה שהוא מפתח של שלמה (פי' שהיה עושה סעודות גדולות עי' ב"מ פ"ז

מ"א) א"ל ריבר"י אפי' מפתח של שמואל (פי' הרמתי)[3] אינו ולמה כו' כד אתא (פי' רבי) לגבי אבוה (פי' רשב"ג אביו של רבי) תני ליה עובדא א"ל צריך הויתה עביד כוותיה (פי' מאחר שר' מנא הוא תלמידו של ר' יהודה היה לך לנהוג כמנהג מקומו כר' יהודה ושלא לבקש אצלו אכילת ירק).

הדא דתימר עד שלא התיר רבי להביא ירק מחו"ל לארץ אבל משהתיר רבי להביא כו'. — צ"ל: עד שלא התירו רבותינו להביא ירק מחו"ל לארץ אבל משהתירו רבותינו להביא כו' (פי' שכבר מבואר למעלה שעוד לפני רבי התקינו שיהא מותר להביא ירק מחו"ל לארץ, וה"נ תניא בתוספתא סופ"ד רבותינו התירו שיהו מביאין ירקות מחו"ל וגם בבבלי סנהדרין י"ב א' איתא אין מביאין ירק מחו"ל לארץ ורבותינו התירו).

פרק ז

הלכה א

יצאה אלינתין שאינה אלא לתפילין. — אולי המכוון לחולין וכדאיתא בשבת פי"ד ה"ג [י"ד סע"ג] סכין אלונתין לחולה בשבת ואולי שיש להגיה "לתפיחין" ועניינו נמי לחולים (עי' בבלי שבת י"ב ב').

להדלקת הנר ולצבוע בה צבע ולא נמצא מאבד את אוכלי בהמה כו'. — צ"ל: ולא נמצא מאבד את אוכלי אדם (פי' שכשם שמדליקין בשמן הראוי לאדם ה"נ צובעין באוכלין הראויין לאדם) תיפתר בצבועין לאדם (פי' דהא כדאיתא והא כדאיתא, ולצבוע בה צבע אינו אלא במינים העומדים לצביעת אדם דוקא ואינם אוכלי אדם) א"ר מנא כו' (ואף שכאן דוחה מלצבוע במינים שהן אוכלי אדם מ"מ מבואר לקמן רפ"ח דמותר לצבוע מאוכלי אדם לאדם).

מיני אדלקות מה אית לך כגון ההן פקועה כו'. — צ"ל: מיני אדלקות מהו שיהו עליהן קדושת שביעית מה אית לך (פי' דאלו זתים ואגוזים וצנונות שעושין מהן שמן להדלקה הרי הפירות עצמן עומדין לאכילה ופשיטא שיש עליהן קדושת שביעית) כגון ההן פקועה (פי' שאינן ראויין לאכילה אלא שעושין מהן שמן להדלקה ע' שבת פ"ב מ"ב) ההן ורד תני בה כו' (פי' "ההן ורד" כו' מילתא באפי נפשה היא וכ"ה בתוספתא פ"ה).

עד שלא התיר רבי להביא ירק כו'. — צ"ל: עד שלא התירו רבותינו להביא ירק מחו"ל לארץ אבל משהתירו רבותינו להביא כו' (ע' מ"ש למעלה סופ"ו).

[3] שאמרו עליו בבבלי ברכות (יו"ד ב') "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו שכל מקום שהלך שם ביתו עמו" שהיה עשיר, וע' בפ"מ שכתב שהיה תלמידו של שמואל, כמדומה לו שהוא שמואל חבירו של רב, והוא **בורכא** שכבר נתבאר שהיה תלמידו של ר' יהודה.

מכרו ולקח בו שמן אין מדליקין בו. — צ"ל: מכרו ולקח בו שמן אחד אין מדליקין בו (וכ"ה בתוספתא פ"ה).

ביין עד הפסח בשמן עד העצרת ובגרוגרות עד הפורים. — פי' כל אלו שנשתנו מברייתן ולכן מתקיימין זמן מרובה קבעו להן חכמים זמן ביעור אחד לכל הארצות[4] ולפיכך הנוסח שלפנינו בבבלי פסחים נ"ג א' ענבים (במקום יין דהכא) אינו מחוור וכבר הוקשה זה להר"ש בפ"ט מ"ג דמכילתין ע"ש.

ודע שבבבלי פסחים שם הביאו ברייתא דאוכלין בתמרים עד הפורים ובגרוגרות עד החנוכה ור' יוחנן מחליף בגרוגרות עד הפורים ובתמרים עד חנוכה, והוא כנוסח הירושלמי כאן והכי מסתבר דהרי הגרוגרות מתקיימין זמן מרובה משא"כ התמרים ומ"מ יש לתמרים ג"כ זמן קצוב לכל הארצות כדתנן לקמן פ"ט מ"ג וכל הארצות כאחת לזתים ולתמרים (ותמוהין דברי הרמב"ם בפ"ז הי"א משמיטה שכתב ואוכלין בתמרים עד הפורים כו' ובגרוגרות עד החנוכה).

[השלמות: **אמר יש להן ביעור או כו'**. — פי' לקליפי רימון כו' (הגר"א בש"א וכן ברא"פ) אבל אינו מובן התירוץ שכל הפירות דרכן לישור מן העץ או לרקוב שם. ויותר נ"ל שענין זה נשמט ממקומו ושייך למטה על מיט בורד וכופר וקטף ולוטף דתנן דיש להן שביעית ונשמט דין הביעור.]

חמשה אחין מלקטין ואחד מוכר על ידיהן א"ר יוסי בר"ב ובלבד כו'. — צ"ל: א"ר יוסי בר"ב ובלבד שלא יעשה פליטר (וכן מפורש בתוספתא פ"ו ומוכח שהתוספתא נתחברה אחרי ר' יוסי ב"ר בון שהיה בזמן רב אשי הבבלי או קרוב לזמן הזה וע' מ"ש בב"ק פ"י הי"א) מהו ובלבד שלא יעשה פליטר (כן העתיק בר"ש מ"ג) שלא יהא מזבין בההוא אתר בכל שנה (פי' שבאותו מקום שמכר בשאר שני שבוע לא ימכור בשביעית רק ישנה את המקום) ואית דבעי מימר דלא יהא מזבין בההוא אתר בכל שעה (פי' שבאותו מקום שמכר בשביעית היום לא ימכור בו למחר אלא ישנה את מקומו).

לא תהוון מחשבין אגריכון על מישחא אלא על חיטיא. — צ"ל: לא תהוון מחשבין אגריכון על חיטיא אלא על מישחא.

הלכה ב

בראשה דפירקא את אמר אין אוכלין על העיקר כו'. — צ"ל: בראשה את אמר אין אוכלין על העיקר (פי' שברישא דמתני' אמר דלולבי זרדין יש להן ביעור אעפ"י שעיקרי הלולבין

[4] והקדימו ביעור היין כשני חדשים לפני השמן מפני שבצירת ענבים קודמת למסיקת זיתים כאותו זמן כ"ש לעיל פ"ה ה"ז.

משתיירין באילן) וכא את אמר אוכלין על העיקר (פי' דלולבי אלה אין להן ביעור מפני שעיקרי לולביהן משתיירין באילן וכן פירש הגר"א) א"ר פנחס תמן (פי' בזרדים) סופן להקשות (פי' דעיקר הלולב הנשאר באילן נתקשה ונעשה כעץ ואינו ראוי לאכילה) מכיון שהוקשו נעשו כאביהן (פי' כאילן עצמו ואין אוכלין על האילן) ברם הכא (פי' עיקרי לולבי האלה) אין סופן להקשות תני וכולן שנכנסו כו' (ומלת "דפירקא" מחק בהגהות הגר"א שבספר שערי ירושלמי).

פרק ח

הלכה א

והתני הסיאה והאזוב והקורנית שהובילו לחצר כו'. —צ"ל: תני הסיאה והאיזוב והקורנית שבחצר (ע' תוספתא מעשרות פ"א) אם היתה שנייה נכנסת לשלישית שלישית מחמישית לששית ששית משית לשביעית ששית.

היה זה מעמיד וזה מעמיד ריבה כהדא אם המוכר כו'. — צ"ל: היה זה מעמיד וזה מעמיד ייבא כהדא (תוספתא ב"מ פ"ב) אם המוכר כו'.

הלכה ב

ולא יין ושמרים. — צ"ל: ולא יין בשמריו (וכ"ה בתוספתא פ"ו).

א"ל אתא וא"ל למדתנו ותני כן אין סכין כו'. — א"ל אסור ותני כן אין סכין כו' (ומה שבינתיים מיותר).

ולא שמן שריפה לא בבתי כניסיות כו'. — צ"ל: ולא בשמן שריפה לא בבתי כסאות ולא בבתי מרחצאות מפני בזיון קדשים (פי' דמאוס הוא להדליק שמן שריפה במקומות אלו כ"כ בספר המסלות מסלת שדה כובס עמוד ק"ב).

הלכה ג

טבח כהן שנתמנה לו בכור מהו כו'. — פי' דרך הטבחים להביא את הבהמה שלימה לשוק ולנתחה לנתחיה בשוק ואם מנתחה תחילה בביתו ואח"כ מביאה לשוק ה"ז שינוי.

הלכה ד

מהו מהלכות של עימעום הוא כך אני אומר במקום שאין פת ישראל כו'. — צ"ל: כך אני אומר במקום שפת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת גוים אסורה ועימעמו עליה והתירוה או במקום שאין פת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת גוים מותרת כו' (וכ"ה במע"ש רפ"ג ושבת פ"א).

כך אנו אומרים במקום שתבשילי ישראל אינן מצויין כו'. — צ"ל: במקום שתבשילי ישראל מצויין שם בדין היה שיהיו תבשילי גוים אסורין ועימעמו עליהן והתירום אלא כן הוא במקום כו'.

מה נן קיימין כההוא דאמר הב לי וברי לי אנא יהב לך כו'. — צ"ל: מה נן קיימין אי דאמר ליה הא לך והב לי ד"ה מותר (פי' שאם נתן לו ירקות שדה קודם שלקח הככר מותר שאין זה פורע חוב שהרי בשעה שנתן לו הירקות עדיין לא נתחייב לו) הב לי ואנא יהיב לך ד"ה אסור (פי' מפני שפורע חובו בעד הככר עם הירקות) אלא כי אנן קיימין הב לי וברי לי אנא יהיב לך (פי' כשיביא לי בני ירקות שדה אתנם לך) ר' יודה כו' וחכמים מתירין מפני שירקות שדה מצויין (פי' ואין הככר אלא שכר רגליו שהרי הוא עצמו היה יכול ללקוט הירקות בשדה שהרי מצויין הן, וכן הגיה הגר"א בהגהותיו למע"ש פ"ג ה"א).

הלכה ה

יהודה איש חוצי עבד טמיר כו'. — צ"ל: יוסף איש הוצל (בבבלי נדרים פ"א א' באותו ענין איתא: "איסי בן יהודה" והוא עצמו יוסף איש הוצל דהכא כמבואר בבבלי פסחים קי"ג ב') עבד טמיר כו' קרא לר' אבדימוס בריה (ע' יבמות פ"א ה"א [ב' ע"ב] שהיה לר' יוסי בן בשם אבדימוס ור' אבדימוס זה מכונה בבבלי נדרים שם ורדימוס ודלא כבבלי שבת קי"ח ב' דורדימוס היינו ר' מנחם שלדעת הירושלמי אבדימוס לחוד ומנחם לחוד אלא שאבדימוס ואבטילס וגם ורדימוס שם אחד הוא בשינויים קטנים במוצא הלשון, ובאמת לא מצינו בשום מקום מוזכר ר' אבטילס המובא בבבלי שבת שם אבל מצינו בספרא פ' אמור על הכתוב ולקט קציר לא תלקט א"ר אוורדימס ב"ר יוסי) א"ל אגיב כו' (וע"ה בבלי סוכה מ' א' שיטה אחרת בטעמו של ר' יוסי).

הלכה ח

חמתון מזלפין להדא אפורדיטי כו'. — צ"ל: חמתון מזלפין מהדא אפורדיטי א"ל כו' (פי' אפורדיטי היא צורת כוכב נוגה ומפיה היא מקלחת מי מעיין, ע' ע"ז פ"ג מ"ד. וענין מזלפין היינו שנוטלין ממנה מים כמו במ"ק רפ"ב זולף וגומר ובפרה פ"ו מ"ב זלף את המים וע' בבלי ע"ז נ"ח ב').

פרק ט

הלכה א

ולמה לא תנינן הסיאה והאיזוב והקורנית עמהן (פי' דתנן במעשרות פ"ג מ"ט דאם היו נשמרים בחצר חייבין הא באפר פטורין) שלא תאמר אלו נשמרין בחצר וחייבין כו' (פי' ואם תאמר דמש"ה לא שנינו אותן כאן מפני שאין דין אלו שוין לדין אלו, לא כן הוא אלא דין שניהן שוה).

אילו נשמרין בגינה ואילו נשמרין בגינה ופטורין כו'. — צ"ל: אילו נשמרין בגינה וחייבין ואילו נשמרין בגינה ופטורין אלא אילו ואילו אם נשמרין בגינה חייבין ולמה לא תנינן אלא אילין שלא תאמר הואיל ורוב המינין הללו נזרעין ובאין (פי' שמינים הללו שבמשנתנו דרך לזורען בגינה) יהו אסורין (פי' מליקח מכל אדם) לפום כן צריך מימר מותרין (פי' אבל סיאה ואיזוב וקורנית אין דרך לזורען כל עיקר).

חמתון מגלגלין בהדין חרדלא. — פי' שהיו אוסרין ספיחי חרדל ולכן לא השתמשו בהן בשביעית וכעין זה לעיל פ"ח ה"ה אדם מגלגל עצמו ברחיצה.

נפיל מיניה והוא לא נסיב ליה. — צ"ל: נפיל מיניה ולית דנסיב ליה (פי' שהחרדל היה נופל מעצמו משבלין ואין מי שאוספו).

הורי ר' חונא דמן חוורן בבית חוורן כהדא דר' יודה עאל ר' יוחנן ודרש כו'. — צ"ל: הורי ר' חוניא דמן חוורן בציפורי כהדא דר' יודה עאל ר' יוחנן ודרש כו' (וכן מפורש בביצה פ"א שדרש לציפוראי ומבואר בסופ"ב דנדה שר' יוחנן היה מתחילה בציפורי, ואחר שבא ר' חוניא דמן חוורן גם הוא לציפורי וחלק בפסקיו על ר' יוחנן חרה זה לר' יוחנן ויצא משם לטבריא וכדאיתא למטה מן קימוי אילין תרתין מילייא נחת ליה ר' יוחנן מציפורין לטבריא, והנה בביצה שם הנוסח ר' חנינה במקום ר' חוניא דמן חוורן הכא, וברור שט"ס בביצה שם שהרי ר' חנינה היה רבו של ר' יוחנן כמבואר בנדה שם וב"מ סופ"ב ואי אפשר שר' יוחנן יורה הלכה בציפורי לפני רבו ועוד יחלוק עליו ועוד שר' חנינה היה יושב בציפורי עוד בזמן רבי כמבואר בתענית פ"ד ה"ב דס"ח ע"א ואיך יאמר עליו ר' יוחנן "מה אתיתון" כאלו זה מקרוב בא לשם (וכל זה דלא כדד"ו ח"ג פ"ז ודורות הראשונים ח"ב ימי האמוראים פט"ז עמוד קנ"ד] ואף שר' חוניא דמן חוורן משמע שהיה גדול מר' יוחנן ור' יוחנן אמר בשמו לעיל פ"ו ה"א מ"מ חרה לר' יוחנן על אנשי ציפורי שהביאו לר' חוניא לרדותו בתוך ביתו ועיר מולדתו).

א"ר יודן קומי ר' מנא מפכא לה גבי ביצה. — צ"ל: מה איכפלה לה פתילה גבי ביצה (וכעין זה במעשרות פ"ה ה"ב ויבמות פ"ג סוה"ד וע"ע סוטה פ"ב ה"ה "מה איכפת ליה ממזר גבי קינוי" והוא ט"ס).

שלא ילך ויביא מן האיסור ויאמר מן האמהות הבאתי — (פי' שאלו היה כרוב של שביעית מותר באכילה היה מביא של שביעית ואומר של ששית הוא ואינו חושש מה שלא ינהגו בו קדושת שביעית אבל לאחר שאסרו ספיחי כרוב של שביעית באכילה לא יחליפו עוד של שביעית בשל ששית שאינן חשודין להאכיל את האסור באכילה).

ולא נמצא מאבד אוכלי בהמה. — פי' שאם מניח את הלוף והקינרס בקרקע סופן שירקבו בארץ ולא יצמחו עוד ונמצא מאבד אוכלי בהמה ולמה אין מחייבין אותו לעקור את הלוף ולשרש את הקינרס.

הלכה ב

ובסוף תלתים שנין יחזרו לאתריהון. — הרמב"ן בפה"ת פ' ויחי (מ"ט כ"א) העתיק "ובסוף תלת עשרה שנין" (וע' מ"ש שם ע"ז), וכ"ה בילקוט שה"ש רמז תתקצ"ד ע"ש.

מבית חורין ועד הים מדינה אחת פרא כורין. — ע' ערוך ערך פרכורין שהעתיק במלה אחת "פרכורין" וביאורו בלשון יונית מקומות קרובים לעיר.

איתא חמי אילון עמק שביהודה כו'. — צ"ל: איתא חמי אילו עמק כו'.

הלכה ד

[השלמות: **אוכלין על הראשון כו'**. פי' שנכבש תחלה וכיון שכלה הראשון אסור אבל אם כלו הב' האחרים מותרים כולם ולר"י אף אם כלה הראשון מותרין כולם כיון שא' מהם לא כלה כפירוש ר' נסים בפסחים נ"ב א' תוד"ה הכובש דהכי משמע בגמרא שעל משנה זו בירושלמי כאן וע' ר"ש כאן שכתב להפך.]

הלכה ה

לית כאן עלי קנים כו'. — פי' דאשגרת לישנא הוא דקנים וגפנים שנויים יחד בכמה מקומות כמו בתוספתא יומא פ"ד ובבלי ב"ב פ' ב' (וע' מ"ש בברכות פ"ב ה"ה עמ' 5) וב"ק פ"א א'. וע' ירושלמי שבועות פ"ג רה"ג ובבלי ב"ק ק"א ב' ובמכילתין פ"ד מ"ו.

[השלמות: **אמר רבי חנינה מכיון שתסרח כו'**. מפרש הטעם למה מותרין לשרוף התבן והקש משתרד רביעה שנייה.]

וכד מחסרין מייתין מן שוריא. — פי' שמביאין משורות הספיחין שבשדה.

אם יש בזרע ובעץ כדי ליתן טעם לא נמצא מאבד אוכלי בהמה כו'. — צ"ל: אם יש בזרע ובעץ כדי ליתן טעם א"ר מנא תיפתר בקדושת שביעית כו' (ומה שבינתיים מיותר

ונשתרבב מלמעלה פ"ז ה"א ע' מ"ש בברכות פ"ב ה"ה, וע' רא"פ שפירש ולא נמצא מאבד אוכלי בהמה כששורף בתבן וקש, וזה תימה שהרי מפורש לעיל פ"ח ה"ב שמדליקין בשמן טהור של שביעית אף שהוא מיוחד לאכילת אדם, הן אמת שבבבלי סוכה מ' א' איכא מאן דאסר להדליק בתבן וקש של שביעית מפני שהנאתן אחד ביעורן ע"ש אבל אין זה כדרך הירושלמי כמו שרמזתי למעלה פ"ח ה"ה).

[השלמות: **תבן של שביעית מהו שיהא אסור כו'**. — פי' התבן והקש והא דאסר במתני' לשורפן לפני רביעה שנייה היינו משום קדושת שביעית.]

[השלמות: **כשאינו יודע אם חשוד הוא**. — ע' בסוף מעשרות [נ"ב ע"א].]

הלכה ו

מהו מייכלא בפוניין לאשקלון. — צ"ל: מהו מייכלא כבניין באשקלון (פי' דכפניות יש בהן קדושת שביעית כדלעיל פ"ד ה"ז ואשקלון היא חוץ לגבולי א"י כלעיל פ"ו ה"א ולכן שאל אם יש לחוש לכפניות שבאשקלון שמא הן מא"י ואסורות באכילה לאחר הביעור).

הפך אפוי דלא מהמניה תני פרק. — צ"ל: דלא מחמיניה עד דפרק.

חלה מד"ת שביעית מדר' גמליאל וחבריו. — ז"ל רמב"ן בפה"ת פ' בהר (כ"ה ז'): אותו ריקה היה חשוד לעכב פירות שביעית ולאכלן אחר הביעור ואיסור ואמר שאיסור אכילת הטבל מן התורה והביעור ואיסור אכילת פירות שביעית אחר הביעור מן ר"ג וחבריו או שהביעור מה"ת ואיסור האכילה מדבריהן ולא היה חושש אלא שלא יאכל איסור תורה כו' או שמא אותו רשע סבר כדברי רבי (בבלי גיטין ל"ו א') דאמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר ושביעית בזמן הזה דרבנן אע"פ שחלה דאורייתא (כצ"ל ברמב"ן שם).

פרק י

הלכה א

המשעבד שדה לאשתו והלך ומכרה אם רצה לגבות כו'. — צ"ל: אם רצתה לגבות ממנה גובה משאר נכסים גובה א"ר הילא הורי ר' לעזר כהן תנייא (פי' כתנא דברייתא זו דמשעבד שדה לאשתו כו') חברייא בעיין מימר לא תגבה אלא מנכסים משועבדין (פי' מאותה שדה ששיעבד ואח"כ מכרה) כו' ואת אמרת ממשועבדין מתניתא (פי' ברייתא דלמעלה שאם רצתה לגבות משאר נכסים גובה) בשאמר לה יהא לך פרעון מזו אבל אם אמר לה לא יהא לך פרעון אלא מזו אינה כו'.

חייליה דר' יוסי מן הדא שור מצוי הוא להבריחו כו'. — צ"ל: מן הדא (ברייתא ביבמות פ"ז ה"א) העושה עבדו אפותיקי ומכרו אינו מכור מה עביד לה ר' אחא עבד מצוי הוא להבריחו שדה כו'.

ומפני שהוא מקיף לו פעם שניה נעשית ראשונה מלוה א"ר לעזר דר' יודה כו'. — צ"ל: ומפני שהוא מקיף לו פעם שנייה נעשית ראשונה מלוה ר' בא בשם ר' זעירא מכיון שהוא ראוי לתובעו כמי שהוא ראוי ליתן לו מעות והואיל וראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית ראשונה מלוה (ומה שבינתיים מיותר ונשתרבב מלמטה הלכה ב' ע"ש).

ר' יוחנן אמר בגין חרישה כו'. — צ"ל: ר"י אמר כגון חרישה רשב"ל אמר כגון בניין על דעתיה דר' יוחנן כל מלאכה שהיא פוסקת מאליה (פי' מפני שאסורה בשביעית) על דעתיה דרשב"ל כל מלאכה שהיא פוסקת בשביעית (פי' שכבר נגמרה אצלו המלאכה לפני שביעית אף שהיא מלאכה המותרת בשביעית ש"א) מה ר' יוסי כר' יהודה דר' יהודה אמר ראשון משמט (פי' וכ"ש מלאכה הפוסקת בשביעית דמשמט) ולא ר' יהודה כר' יוסי אע"ג דר' יהודה אמר אין דרך כו'.

אמר רשב"ג כן היינו נוהגים ביבנה והתני קידשוהו בראשון ובשני כו'. —יש להחליף הנוסח וכצ"ל: ארשב"ג כן היינו נוהגים ביבנה ר' בון בשם רב מהו בראשון ומהו בשני שנה ראשונה ושנה השנייה והתני (תוספתא רה"ש פ"א) קידשוהו ביום הראשון וביום השני ר' זעירא בשם ר' חסדא אותה השנה נתקלקלה קידשוהו קודם לזמנו כו'.

המלוה את חבירו ע"מ שלא לתובעו שביעית משמטתו כו'. — צ"ל: ע"מ שלא לתובעו אין שביעית משמטתו והתנינן השוחט כו' כיי דא"ר בא בשם ר' זעירא (למעלה הלכה א') מכיון שהוא ראוי לתובעו כמי שהוא ראוי ליתן לו מעות וכאן משראוי להאמינו כמי שראוי לתובעו וכיון שראוי לתובעו כמי שראוי ליתן מעות והואיל והוא ראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית ראשונה מלוה, ר' יוסי בר"ב כו' שלא תשמטנו שביעית השביעית משמטתו.

תני שלשים יום לא איתיי מהו שלשים יום לא איתיי כו'. — צ"ל: שלשים יום לתביעה מהו שלשים יום לתביעה שמואל אמר כו' שלא תאמר כל שלשים יום אינו רשאי לתובעו (פי' שלמעלה מזה כתוב פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו' ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו, ועניין הכתוב הוא שלא ירצה להלוות את האביון בתוך שלשים יום לפני רה"ש של שמינית מפני שהשביעית משמטת בסופה ובתוך שלשים לא יוכל לתובעו ומזה מוכח שסתם מלוה סמוך לרה"ש השמינית אינו יכול לתובעו בתוך זמן זה) כו' לא כן א"ר בא בר ממל ר' עמרם ר' מתנה בשם רב המלוה את חבירו

ע"מ שלא לתובעו אין השביעית משמטתו (פי' דלפ"ז א"א שיהיה ענין הכתוב כביאור הנ"ל שהרי אין הפסד למלוה כל עיקר בזה שכיון דסתם מלוה שלשים יום והלוה לו בתוך שלשים לפני רה"ש השמינית הרי אינו יכול לתובעו לפני רה"ש ואין השביעית משמטתו ויכול לתובעו אחר רה"ש השמינית) אשכח תני ר' ישמעאל כו'.

ר' יהודה אמר רב דר"מ היא דר"מ אמר במלוה הדבר תלוי. — צ"ל: ר"י א"ר דר"ש היא דר"ש אמר במגבה הדבר תלוי (פי' דתנן הכא סתם דאונס ומפתה אינן משמטין דמשמע אפי' עמד בדין הוא כר"ש דס"ל בכתובות פ"ד מ"ב שכל זמן שלא גבו אותן עדיין דינן כמעשה ב"ד ואין משמטין וכדאיתא בהלכה ב' שם בכתובות על דעתיה דר"ש אין השביעית משמטתה ע"ד דרבנן משביעית משמטתה).

הלכה ב

ר' חזקיה בשם ר' ירמיה ואפי' נתונין ברומי. — פי' ששטרותיו מונחין ברומי והוא עומד בא"י יכול למסור שטרותיו שברומי לב"ד שבמקומו בא"י (ואינו מחוור מה שפירשו בזה המפרשים שהדיינין הן ברומי וכ"ה במרדכי גיטין פ"ד).

[השלמות: **ולמידין מידת הדין כו'** - כעין זה ביומא פ"א ה"ב [ל"ט ע"א].]

הלכה ג

הוון בעיי מימר מ"ד פסול משום מאוחר כו'. — צ"ל להפך: מ"ד פסול משום מוקדם ומ"ד כשר משום מאוחר.

אלא מ"ד פסול משום זיוף. — צ"ל: ואית מאן דאמר פסול משום זיוף (פי' שהוא מזויף מתוכו).

השותפין והאריסין והאפיטרופין אין להן פרוזבול. — מזה מוכח דחכמים חולקין על ר' חוצפית.

מה את ש"מ א"ר מנא חורשא מפיק דבש כו'. — צ"ל להפך: א"ר מנא מה את ש"מ חורשא מפיק דבש אילו אמר כו'.

ריבר"ב בשם רשב"ל אמר שמעה יתה כן. — צ"ל: אמר שמועתה כן.

[השלמות: **אמר שמועתה כן** (**כצ"ל**, **ע' עמ'** 79). — פי' שאמר שמעתא דר"ל כמו שרצה ר' מנא לומר.]

הלכה ד

וזימנין דאת אמר אין מוסרין אותו אלא למי שפרע. — צ"ל: אין מוסרין אותו למי שפרע (וכ"ה בב"מ פ"ד ה"ב וה"ג וכן בתוספתא שם פ"ג).

א"ל ההן לאו צדק והין צדק. — צ"ל: והיינו (פי' והיכן הוא וכעין זה בתרומות פ"א דה"א והיינו וכתב לה לשמה) לאו צדק והין צדק (כן דרשינן בספרא פ' קדושים).